

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ผ้าถือเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์อีกทั้งยังเป็นปัจจัย 4 ซึ่งประกอบไปด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ซึ่งเครื่องนุ่งห่มที่นำมาใช้สวมใส่นั้น ใช้ผ้าเป็นวัตถุดิบในการออกแบบ รูปทรงและการออกแบบในแต่ละชุด อีกทั้งยังบ่งบอกถึงฐานะของผู้สวมใส่โดยแสดงให้เห็นว่าเป็นเพศชายหรือหญิงได้อย่างชัดเจน วิถีชีวิตไทยมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นเพื่อนมนุษย์ (ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2534 : 15) ทรัพยากรธรรมชาติและความเจริญทางเทคโนโลยี วัฒนธรรมบ่งบอกถึงความผูกพันกันในรอบครัวและวงศาคณาญาติที่ต่างก็มีหน้าที่ต่อกันและกัน สังคมไทยมีพลัง ภูมิปัญญาที่แสดงออกและสั่งสมไว้เป็นศักดิ์ศรีของมนุษย์และความสง่างามของชาติ อันได้แก่ ภาษา ศิลปะ หัตถกรรม ประเพณี พิธีกรรมที่เกิดผลสร้างสรรค์การพัฒนาจิตใจ

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมการดำรงชีวิตจึงเป็นแบบเกษตรกรรมมีการดำเนินชีวิตที่ควบคู่ไปกับสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ จึงทำให้เกิดศิลปาชีพโดยนำวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่จากธรรมชาตินำมาประยุกต์เป็นสิ่งของเครื่องใช้และยังเป็นสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น เช่น การทอผ้าเป็นหน้าที่ของผู้หญิงในสมัยอดีตที่ต้องมีการเรียนรู้จากคนสมัยก่อน ความสำคัญของการใช้ผ้านั้นทำให้กลุ่มชุมชนมีการนำมาผลิตก่อให้เกิดเป็นกิจกรรมในรอบครัวเป็นงานที่ต้องใช้ความประณีต อดทน อีกทั้งยังบ่งบอกถึงขนบธรรมเนียมประเพณีไทย (รุจิ ศรีสมบัติ. 2553 : 8)

ทั้งนี้ วัฒนธรรมของการทอผ้าจัดเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่แสดงถึงวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าและมีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ซึ่งมนุษย์ชนชาติต่าง ๆ ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาจากภูมิปัญญาของเผ่าพันธุ์ ซึ่งอยากจะกล่าวอีกครั้งว่าเพราะเอกลักษณ์ของผ้าในแต่ละท้องถิ่นจะสะท้อนถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเอาไว้ในตัวเองและการแต่งกายนั้น ก็สามารถที่จะบ่งบอกถึงความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้ดี ดังนั้นลวดลายบนพื้นผ้าจึงเปรียบได้ดังงานศิลปะ มีภาษาพูดของตนเองที่ต้องมีการสร้างสรรค์และแสดงแนวคิดเกี่ยวกับลวดลายบนผืนผ้าอย่างสวยงาม (มิ่งขวัญ ชนไฟโรจน์. 2551 : 17) ดังนั้น หากจะกล่าวว่าการทอผ้าเป็นวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม และเป็นภูมิปัญญาของกลุ่มคนที่สร้างสรรค์ขึ้นมาและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี คติความเชื่อ รวมไปถึงวิถีความเชื่อความจำเป็นในด้านประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่มิอาจพลต่อการสร้างสรรค์งานทอผ้าเป็นอย่างมาก

ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ยังคงมีการผลิตอยู่ในปัจจุบันได้แสดงให้เห็นถึงร่องรอยทางวัฒนธรรมของการสืบทอดการทอผ้ามาจากบรรพชนในอดีต ที่ได้รับการสั่งสมตกทอดกันมาอย่างยาวนาน ซึ่งการทอผ้าพื้นเมืองก็จัดเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจากจะนำผ้ามาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ผ้ายังถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์จัดขึ้น การทอผ้าพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของกลุ่มคนที่สร้างสรรค์ขึ้นและถ่ายทอดสืบต่อกัน อาจจะเป็นผลสืบเนื่องจากประเพณีวัฒนธรรม คติความเชื่อ ตลอดจนเพราะความจำเป็นด้านการใช้สอย ปัจจัยเหล่านี้ล้วน

เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลและทำให้การผลิตผ้าทอพื้นเมืองยังคงอยู่เป็นงานหัตถกรรมที่มีคุณค่า มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะประจำถิ่น (ทรงศิริ สาประเสริฐ. 2542 : 25)

ผ้ามัดหมี่ตีนแดงหรือผ้าขึ้นตีนแดงของจังหวัดบุรีรัมย์ถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น“ผ้าขึ้นตีนแดง”ที่ถูกถ่ายทอดจากมือ ด้วยภูมิปัญญาของคนอำเภอพุทไธสงจากรุ่นสู่รุ่นด้วยหัตถ์แรงงานของชาวบ้านโดยแท้ ชาวบ้านแวง ตำบลบ้านแวง อำเภอพุทไธสง ได้นำเอาภูมิปัญญาจากที่ได้รับการถ่ายทอดการทอผ้า“ผ้าขึ้นตีนแดง” มาสร้างสรรค์ลวดลายที่มีความงดงามและแปลกตา มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เป็นผ้าขึ้นที่มีประวัติความเป็นมา และมีความเชื่อว่า “ผ้าขึ้นตีนแดง” เป็นผ้ามงคล มีความสดใสและสวยงาม คนหนุ่มสาวมักนิยมสวมใส่ในงานบุญ และในงานแต่งงานซึ่งฝ่ายหญิงนิยมใช้ผ้าขึ้นตีนแดงสำหรับไหว้ผู้ใหญ่ทางฝ่ายชาย และยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผ้าไหมชนิดอื่น ๆ ด้วยได้แก่ ในงานบวชนิยมแต่งกายให้หน้าด้วยผ้าไหมหางกระรอกเพื่อความเป็นสิริมงคล ในการสร้างบ้านใช้อีกซึ่งเป็นอุปกรณ์หนึ่งในการทอผ้าไหม นำไปผูกไว้กับเสาเอก เพื่อให้เกิดความมั่นคง เด็กทารกแรกเกิด หากร้องไห้ไม่หยุด ให้ผู้สูงอายุนำผ้าขาวม้าไหมมาอุ้มเพื่อให้เด็กหยุดร้อง ผ้าขึ้นตีนแดง จึงเป็นเสมือนสายไหมที่ถักทอวิถีชีวิตของคนในชนบท ที่มีความผูกพันและสานต่อภูมิปัญญาจากอดีตถึงปัจจุบัน (ธีรพงษ์ วสันตติลก. 2546 : 32) ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจในเรื่องของความเป็นมาของผ้าไหมมัดหมี่ตีนแดง ภูมิปัญญาในการทอผ้าไหมมัดหมี่ตีนแดง และเสนอแนวทางในการการสร้างสรรค์ชุดการแสดงพื้นบ้านอีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์ อีกทั้งมีความสนใจภูมิปัญญาในการสร้างลวดลายผ้าแต่ละประเภท เช่น ลายสัตว์ ลายพืช ลายเครื่องใช้ เป็นต้น

ภูมิปัญญาในการให้สี การผสมสี และการฟอก และเกี่ยวกับความเชื่อเพื่อนำไปใช้ผ้าไหมมัดหมี่ตีนแดงบุรีรัมย์

ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นในส่วนของลวดลายผ้าขึ้นตีนแดงซึ่งเป็นลวดลายที่ยังคงอนุรักษ์ในกลุ่มหมู่บ้านที่ผลิตเพื่อนำไปสู่แนวคิดในการออกแบบท่าฟ้อนแบบพื้นบ้านอีสานใต้ และสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานอีกทั้งยังเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์ จากประเด็นดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าขึ้นตีนแดง เพื่อนำไปเป็นแนวทางการคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนแบบพื้นบ้านอีสานใต้ โดยศึกษาถึงความเป็นมาลวดลายต่างๆของลายผ้าที่เป็นลายอนุรักษ์ และนำไปสู่การคิดท่าฟ้อนเลียนแบบตามลวดลายต่าง ๆ ของผ้าขึ้นตีนแดง

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของผ้าขึ้นตีนแดงบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการทอผ้าขึ้นตีนแดงบ้านหัวสะพาน จังหวัดบุรีรัมย์
3. เพื่อเป็นแนวทางการคิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนแบบพื้นบ้านอีสานใต้

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหาในการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาในการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่ตีนแดง เพื่อการสร้างสรรค์ชุดการแสดงพื้นบ้านอีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์ มีประเด็นศึกษาดังต่อไปนี้

- 1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาต้นกำเนิดการทอผ้าขึ้นตีนแดง
- 2 เพื่อศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาขั้นตอนในการเลี้ยงหม่อนไหม การต้มฟอก การย้อมสีไหม และการสร้างลวดลาย
- 3 เพื่อศึกษาเกี่ยวกับลวดลายอนุรักษ์ของผ้าขึ้นตีนแดง นำไปสู่แนวความคิดการออกแบบทำพ่อนพื้นบ้านอีสานใต้ตามลวดลายอนุรักษ์

1.4 วิธีการดำเนินวิจัย

วิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ เพื่อให้ได้ผลงานการออกแบบที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการสร้างสรรค์ชุดการแสดงพื้นบ้านอีสานใต้ได้ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษาค้างนี้

- การคัดเลือกกลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการทอผ้ามัดหมี่ตีนแดง จำนวน 5 คน
- เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มชาวบ้านผู้ประกอบการทอผ้าขึ้นตีนแดงตีนแดง

ดังต่อไปนี้

- กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) จำนวน 8 คน แบ่งเป็น ภาครัฐ ได้แก่ จำนวน 2 คน ภาครัฐเอกชน จำนวน 4 คน ภาคชุมชน จำนวน 2 คน

- กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) รวมทั้งสิ้น 12 คน ได้แก่ ผู้ปฏิบัติการทอผ้าขึ้นตีนแดงจาก 1 กลุ่มกลุ่มละ 5 คน ผู้สาธิตทำรำ (นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์) จำนวน 7 คน

- กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informant) รวม 4 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

- แบบสังเกต (Observation) มีทั้งแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

- แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

- การสังเกต (Observation) ในการศึกษาค้างนี้ ใช้รูปแบบการสังเกต 2 รูปแบบ ดังนี้ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant)

- การสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธี การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview)

4. การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

5. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมซึ่งงานวิจัยครั้งนี้ระบุถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการผลิตผ้าขึ้นดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
2. การสร้างลาย หมายถึง เป็นการผสมผสานกัน ระหว่างเทคนิคการผลิต และความคิดสร้างสรรค์ ให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคผ้ามัดหมี่ดินแดงบุรีรัมย์
3. การให้สี หมายถึง การผสมสีหรือการวางสีลงบนผืนผ้าที่สร้างเพื่อให้ลวดลายเป็นไปตามการออกแบบของลวดลายที่กำหนด
4. การประดิษฐ์ทำพ่อน หมายถึง การคิดออกแบบทำพ่อนขึ้นใหม่ซึ่งวิจัยครั้งนี้ได้ระบุถึงการคิดทำพ่อนที่ดึงมาจากลวดลายของผ้ามัดหมี่แดงที่เป็นลายอนุรักษ์นำมาสร้างสรรค์ขึ้นใหม่เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างชุดการแสดงพื้นบ้านอีสานใต้
5. ผ้ามัดหมี่ดินแดง บ้านห้วยสะพาน หมายถึง เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชน บ้านห้วยสะพาน จากที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษด้านการทอผ้า มาสร้างสรรค์สร้างลวดลายบนผืนผ้าที่มีความแปลกตามีเอกลักษณ์เฉพาะตัวมีประวัติความเป็นมาและมีความเชื่อว่าผ้าขึ้นดินแดงเป็นผ้ามงคล และมีความสดใสสวยงามคนหนุ่มสาวชอบใส่ในบุญงานมงคล และงานเทศกาลต่าง ๆ
6. ทำพ่อนแบบพื้นบ้านอีสานใต้ หมายถึง ลักษณะของท่าที่มีอัตลักษณ์และเอกลักษณ์เฉพาะตัว ในเรื่องของการจีบที่แตกต่างจากพื้นบ้านอีสานเหนือ มีอยู่ลักษณะ 2 ลักษณะ คือ การจีบคล้ายระบำลพบุรี และ ลักษณะของการจีบไม่ติด อีกทั้งลักษณะของการใช้เท้ามีลักษณะการกันเข้าคล้ายนาฏศิลป์ไทย รวมถึงดนตรีและเนื้อเพลงที่ใช้วงดนตรีกันตรึม และภาษาเขมรที่ใช้ในการร้องประกอบทำนอง

1.6 กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

